ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

Tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy-me'yoriy konsepsiyalari

Eshmurodov Komil Alisherovich
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
Aniq va tabiiy fanlarni o'qitish metodikasi(geografiya) 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqola tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy-me'yoriy asoslarini o'rganadi. Xalqaro va milliy darajadagi qonunlar, shartnomalar va me'yoriy hujjatlar tahlil qilinadi, shuningdek, O'zbekiston Respublikasidagi tabiiy resurslarni boshqarish tizimi batafsil ko'rib chiqiladi. Maqola tabiiy resurslarni barqaror rivojlantirish, muhofaza qilish va ratsional ishlatish tamoyillariga asoslanib, mavjud muammolarni muhokama qiladi va takliflar beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, huquqiy bazani takomillashtirish orqali ekologik xavfsizlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni ta'minlash mumkin. Maqola atrof-muhit huquqi sohasidagi mutaxassislar, talabalar va amaliyotchilar uchun mo'ljallangan.

Kalit so’zlar: Tabiiy resurslar, huquqiy-me'yoriy bazasi, barqaror rivojlanish, atrof-muhit huquqi, O'zbekiston qonunchiligi, xalqaro shartnomalar, resurslarni boshqarish, ekologik muhofaza, iqtisodiy foydalanish, huquqiy tamoyillar.

Аннотация: В данной статье рассматривается правовая и нормативная база использования природных ресурсов. Анализируются международные и национальные законы, договоры и нормативные документы, а также проводится детальный обзор системы управления природными ресурсами в Республике Узбекистан. В статье обсуждаются существующие проблемы и предлагаются решения, основанные на принципах устойчивого развития, охраны и рационального использования природных ресурсов. Результаты исследования показывают, что путем совершенствования правовой базы возможно обеспечение экологической безопасности и экономического роста. Статья предназначена для специалистов, студентов и практикующих юристов в области экологического права.

Ключевые слова: Природные ресурсы, правовая и нормативная база, устойчивое развитие, экологическое право, узбекское законодательство, международные договоры, управление ресурсами, охрана окружающей среды, экономическое использование, правовые принципы.

Abstract: This article examines the legal and regulatory framework for the use of natural resources. International and national laws, treaties and regulatory documents are analyzed, as well as a detailed review of the natural resource management system in the Republic of Uzbekistan. The article discusses existing problems and makes proposals based on the principles of sustainable development, protection and rational use of natural resources. The results of the study show that by improving the legal framework, it is possible to ensure environmental safety and economic growth. The article is intended for specialists, students and practitioners in the field of environmental law.

Keywords: Natural resources, legal and regulatory framework, sustainable development, environmental law, Uzbek legislation, international treaties, resource management, environmental protection, economic use, legal principles.

Kirish

Tabiiy resurslar – yer, suv, o'rmonlar, minerallar, flora va fauna – insoniyat hayotining asosiy manbai hisoblanadi. Ular iqtisodiy rivojlanish, ekologik muvozanat va jamiyat farovonligini ta'minlaydi. Biroq, sanoat rivojlanishi, aholining o'sishi va texnologik o'zgarishlar natijasida tabiiy

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

resurslardan noto'g'ri foydalanish ekologik inqirozlarga olib kelmoqda. Shuning uchun tabiiy resurslardan foydalanishni huquqiy-me'yoriy jihatdan tartibga solish dolzarb masaladir.

Ushbu maqola tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy-me'yoriy konsepsiyalarini o'rganishga bag'ishlangan. Maqsad – xalqaro va milliy darajadagi huquqiy bazani tahlil qilish, O'zbekiston misolida milliy qonunchilikni ko'rib chiqish va mavjud muammolarni muhokama qilishdir. Tadqiqot metodlari orasida huquqiy tahlil, solishtirma usul va statistik ma'lumotlar mavjud. Maqola tabiiy resurslarni boshqarish sohasidagi yangi tendensiyalarni hisobga olgan holda yozilgan bo'lib, uning hajmi va sifatini oshirish uchun batafsil misollar va takliflar keltirilgan.

Tabiiy resurslar huquqi – bu atrof-muhit huquqining muhim qismi bo'lib, u resurslarni ishlatish, muhofaza qilish va taqsimlashni tartibga soladi. AQSh va Yevropa tajribasida bu huquq tabiiy resurslarni samarali boshqarishni ta'minlaydi, masalan, yer egalarining huquqlarini cheklash orqali ekologik zararlarning oldini oladi. Xalqaro huquqda esa barqaror rivojlanish tamoyillari asosiy o'rin tutadi.

Asosiy qism

Tabiiy resurslar huquqining umumiy konsepsiyalari

Tabiiy resurslar huquqi – bu tabiiy boyliklarni ishlatish va muhofaza qilishni tartibga soluvchi huquqiy normalar majmui. Bu huquq inson salomatligi, xavfsizligi va atrof-muhitni himoya qilishga qaratilgan. Asosiy tamoyillari orasida ratsional foydalanish, barqarorlik va shaffoflik mavjud. Masalan, tabiiy resurslar huquqi yer, suv va minerallarni ishlatishda biznes, sanoat va jamiyat manfaatlarini muvozanatlashtiradi.

Zamonaviy yondashuvlarda "tabiat huquqlari" konsepsiyasi rivojlanmoqda, bunda tabiiy ob'ektlar (daryolar, o'rmonlar) huquqiy sub'ekt sifatida tan olinadi. Bu AQSh va boshqa mamlakatlarda qo'llanilmoqda, masalan, daryolarga huquq berish orqali ularni ifloslanishdan himoya qilish.

Tabiiy resurslarni boshqarish tamoyillari huquqiy bazada belgilangan bo'lib, ular orasida ochiqlik, shaffoflik va ratsionallik muhim. Bu tamoyillar tabiiy resurslarni adolatli taqsimlash va kelajak avlodlar uchun saqlashni ta'minlaydi.

Xalqaro huquqiy-me'yoriy bazasi

Xalqaro darajada tabiiy resurslarni boshqarish BMT va boshqa tashkilotlar tomonidan tartibga solinadi. Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDGs) tabiiy resurslarni samarali ishlatishni ta'kidlaydi. Xalqaro huquqiy ramka tabiiy resurslarni barqaror boshqarish uchun asos yaratadi, shu jumladan okeanlar, o'rmonlar va daryolar uchun qoidalarni belgilaydi.

Asosiy shartnomalar orasida Biologik xilma-xillik to'g'risidagi konventsiya (CBD), Dengiz huquqi to'g'risidagi BMT konventsiyasi (UNCLOS) va Parij kelishuvi mavjud. ILA (Xalqaro huquq assotsiatsiyasi) tomonidan ishlab chiqilgan Barqaror tabiiy resurslarni boshqarish bo'yicha ko'rsatmalar global, mintaqaviy va milliy resurslarni boshqarish uchun standartlarni belgilaydi.

Xalqaro huquq tabiiy resurslarni boshqarishda davlatlarning majburiyatlarini ta'kidlaydi, masalan, transchegaraviy resurslarni (daryolar) adolatli taqsimlash. Bu ramka rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim, chunki u texnologiya va moliyaviy yordamni ta'minlaydi.

O'zbekiston Respublikasidagi huquqiy-me'yoriy bazasi

O'zbekiston tabiiy resurslarga boy mamlakat bo'lib, gaz, neft, oltin va paxta kabi resurslarga ega. Tabiiy resurslarni boshqarish milliy qonunchilikda tartibga solingan. Asosiy qonun – 1992-yildagi "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun bo'lib, u ekologik himoyani belgilaydi.

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

O'zbekistonda 30 dan ortiq qonun va 100 ga yaqin quyi hujjatlar mavjud, ular tabiat muhofazasi va resurslardan foydalanishni tartibga soladi. "Tabiatni muhofaza qilish to'g'risida"gi qonun atrof-muhit sharoitlarini saqlash va resurslarni ratsional ishlatish asoslarini belgilaydi.

Boshqa muhim qonunlar: "Maxsus himoyalangan tabiiy hududlar to'g'risida"gi qonun, u noyob ob'ektlarni muhofaza qiladi; "Yer kodexi" yer resurslarini boshqaradi; va "Texnik reglamentlash to'g'risida"gi qonun.

O'zbekiston xalqaro shartnomalarga qo'shilgan, masalan, CBD va Parij kelishuviga, bu milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirishga yordam beradi. Energetika va tabiiy resurslar sohasida hukumat modernizatsiya dasturlarini amalga oshirib, ishlab chiqarish quvvatini oshirishga harakat qilmoqda.

Yer resurslarini boshqarishda tuprok huquqi muhim, u tuprok resurslarini boshqarishning huquqiy ramkasini ko'rib chiqadi va takomillashtirish yo'llarini taklif qiladi.

Muhokama

Tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy-me'yoriy konsepsiyalari samarali bo'lsa-da, bir qator muammolar mavjud. Xalqaro darajada, rivojlanayotgan mamlakatlar resurslarni boshqarishda moliyaviy va texnologik qiyinchiliklarga duch keladi. O'zbekistonda esa qonunlarni amalga oshirishda nazorat va monitoring etishmasligi kuzatiladi.

Masalan, Aral dengizi inqirozi tabiiy resurslardan noto'g'ri foydalanishning salbiy natijasidir. Bu holat huquqiy bazani kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, "tabiat huquqlari" konsepsiyasini joriy etish O'zbekiston uchun yangi imkoniyatlar ochishi mumkin.

Muhokamada shuni ta'kidlash kerakki, huquqiy tamoyillar rivojlanish boshqaruvida muhim rol o'ynaydi. Biroq, global iqlim o'zgarishi fonida xalqaro va milliy huquqni muvofiqlashtirish zarur.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, tabiiy resurslardan foydalanishning huquqiy-me'yoriy konsepsiyalari barqaror rivojlanishni ta'minlashning asosiy vositasi hisoblanadi. Xalqaro ramka va O'zbekiston qonunchiligi bu sohada muhim yutuqlarga erishgan, biroq takomillashtirish talab etiladi.

Takliflar:

1. Milliy qonunchilikni xalqaro standartlarga moslashtirish, masalan, "tabiat huquqlari"ni joriy etish.
2. Nazorat va monitoring tizimini kuchaytirish, raqamli texnologiyalardan foydalanish.
3. Ta'lim va tadqiqotlarni rivojlantirish, mutaxassislar tayyorlash.
4. Transchegaraviy hamkorlikni kuchaytirish, masalan, Amudaryo va Sirdaryo daryolari bo'yicha.
5. Iqtisodiy rag'batlantirish choralarini joriy etish, ekologik toza texnologiyalarni qo'llash.

Ushbu takliflar amalga oshirilsa, tabiiy resurslarni samarali boshqarish ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Natural Resources - Environmental Law Institute. https://www.eli.org/keywords/natural-resources
2. natural resources | Wex | US Law | LII / Legal Information Institute. https://www.law.cornell.edu/wex/natural_resources
3. MODERN LEGAL APPROACHES TO NATURAL RESOURCE ... https://grassrootsjournals.org/jelp/jelp04.02.03-dekhkanovaetal.pdf

ISSN: 2582-4686 SJIF 2021-3.261, 2022-2.889, 2023-5.384, 2024-6.875 ResearchBib IF: 9.948 / 2024

THE MULTIDISCIPLINARY JOURNAL OF SCIENCE AND TECHNOLOGY

VOLUME-5, ISSUE-12

4. Natural Resources Law - LawInfo.com. https://www.lawinfo.com/resources/natural-resources-law/

5. Identifying Contemporary Rights of Nature in the United States. https://southerncalifornialawreview.com/2023/04/07/identifying-contemporary-rights-of-nature-in-the-united-states/

6. Natural Resource Management Principles and the Role of Law in ... https://risetpress.com/index.php/jplls/article/view/575

7. What Is Natural Resources Law? - FindLaw. https://www.findlaw.com/hirealawyer/choosing-the-right-lawyer/natural-resources-law.html

8. The rights of nature and the human right to nature - Frontiers. https://www.frontiersin.org/journals/environmental-science/articles/10.3389/fenvs.2023.1175143/full

9. Natural Resource and Natural Law Part I: Prior Appropriation. https://scholarship.law.wm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3788&context=wmlr

10. Natural Resource Regulation and Litigation | NC State Extension. https://farmlaw.ces.ncsu.edu/land-use-and-zoning/environmental-and-natural-resource-regulation/

11. International Legal Framework in Creating Sustainable Natural ... https://kneopen.com/kne-social/article/view/20069/

12. ILA Guidelines for Sustainable Natural Resources Management for ... https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8404034/